

OLGA KHAVANOVA

„Más hírrel most nem udvarolhatok...”

*Kliensi levelek témái és toposzai a 18. századi Magyarországon**

A kora újkor legismertebb szimbolikus köztársasága a „*respublica litteraria*” volt, a tudós és művelt emberek politikai (sőt néha felekezeti) határok fölötti önszerveződése, melynek „polgárai” között a legfontosabb kommunikációs eszköz szerepét a levél¹ töltötte be. A korai újkor Magyarországon, más európai országokhoz hasonlóan, a főúri patrónusok és köz- vagy nem-nemesi származású klienseik hálózatát (némi fenntartással) szintén „köztársaságnak” – „*respublica clientium*”-nak – lehet nevezni. Jelen tanulmányom két részből áll: az elsőben elemzem a patrónus és kliens közötti levelezés jellemző vonásait, a másodikban pedig a „*respublica clientium*” egyik „polgárának” hálózatát, ezen belül a szokásos szolgáltatások és vizontszolgáltatások rendszerét, valamint a társadalmi hierarchiák verbális megnyilvánulásait vizsgálom.

A levél mindkét „köztársaságban” egyszerre volt cél és eszköz,² hiszen a tekintélyes tudósokkal vagy befolyásos mágnásokkal folytatott rendszeres levelezés egyik nélkülözhetetlen feltétele volt, ha nem is a társadalmi felemelkedésnek, de legalábbis a kisebb-nagyobb kegyelmekben való részesülésnek. Egyikben is, másikban is fontos kommunikációs szerepet játszott az információk szerzése, terjesztése és birtoklása. Aki friss újsággal, exkluzív információval rendelkezett, az pártfogója szemében növelte szimbolikus tőkét. Nora Gädeke német történész kimutatta, hogy Leibniz arra ösztönözte levelezőpartnereit, hogy a legkisebb újdonságról is informálják, és elégedetlenségét fejezte ki, ha nem talált semmi említést érdemlő tény a leveleikben.³ Ebből a szempontból a címben szereplő idézet: „Más hírrel most nem udvarolhatok”⁴ – egy fontos korai újkor toposzt⁵ jelenít meg: a hűség kliens így jelezte, hogy szem előtt tarja egyik legfontosabb önként vállalt kötelezettségét.

* Ezúton mondok köszönetet a „*Monastische Aufklärung und die Benediktinische Gelehrtenrepublik. Die Korrespondenz der Brüder Pez*” című FWF-START projekt kutatócsoportjának és a projekt vezetőjének, Dr. Thomas Wallnignak, hogy munkám során kézikönyvtárukat használhattam; továbbá köszönöm Blaskó Katalinnak a cikk szövegének lektorálását.

¹ Droste, Heiko: *Briefe als Medium symbolischer Kommunikation*. In: Füssel, Marian – Weller, Thomas (Hrsg.): *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständischen Gesellschaft*. Münster, 2005. (Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertssysteme. Schriftenreihe des Sonderforschungsbereichs 496/8) 239–241.

² Vellusig, Robert: *Schriftliche Gespräche. Briefkultur im 18. Jahrhundert*. Wien–Köln–Weimar, 2000. (Literatur und Leben 54) 56–75.

³ Gädeke, Nora: *Leibniz als Gelehrter im höfischen Europa*. In: Heinekamp, Albert – Hein, Isolde (Hrsg.): *Leibnitz und Europa*. Hannover, 1993. 167–175.

⁴ A kliensi levelekből közölt részleteket a mai írásmód szerint idézem.

⁵ Vö.: Keller, Katrin: „*Alhier an dem kayserlichen hofe ist wenig neues vorgefallen, welches zu berichten der importanz were...*” *Verbindungen zwischen den Residenzen Wien und Dresden im*

Ha nem volt „más hír”, ki kellett találni valami mesélőnivalót. Példaként említhetjük Fegyveres Jánost, a Károlyi-gyalogezred kapitányát, aki az ezredtulajdonoshoz, Károlyi Antal grófhhoz (1732–1791) címzett leveleiben majdnem kizárólag hadműveletekről írt részletes beszámolókat. De 1789. január 15-én a következőt írta: „Más, érdemesebb tárgyak hiányában, ne vegye ő Excellencia kegyetlenül, ha merek egy kis regénnyel udvarolni, amely néhány nappal ezelőtt itt, a legtávolabb előőrskön zajlott.” Fegyveres ezután elmesélt egy mégtörtént, bár a korabeli regények mintájára stilizált történetet arról, hogyan szökött meg egy ottani katona felesége a török rabságból.⁶

Hogy ez a gyakorlat mennyire tartós és egyetemes volt, bizonyítja Robert Musil (1880–1942) osztrák írónak *Tulajdonságok nélküli ember* (1930–1932) című híres regénye – az Osztrák–Magyar Monarchia *post mortem* felállított emlékműve –, melynek története 1913-ban játszódik. A főhős édesapja, aki tekintélyes egyetemi tanár, gondosan követi a volt pártfogóinak, sőt azok gyerekeinek és unokáinak köreiben előforduló eseményeket – esküvőket, születés- és névnapokat –, és az alkalomhoz illő elegáns leveleket ír nekik, amelyekben a nagybecsülés kifejezését közös emlékekre való visszautalásokkal köríti. Ezekre rendszerint meg is kapja a rövid válaszokat, amelyben a címzettek köszöntik a kedves barátot és tisztelt professzor urat.⁷ Ez a jelenség pontosan visszatükrözi a hierarchikus társadalmak egyik legfontosabb gyakorlatát – a kliens és patrónus közötti szimbolikus kommunikáció szükségességét a rendszeres levélváltások által. A koraújkorban, amikor klienseket és patrónusokat fizikai távolságok választottak el egymástól, a levelezés kezdeményezése és ennek fenntartása volt, ahogy Saskia Stegman írja, az a kulcs, amely minden ajtót ki tudott nyitni.⁸

Pál Judit megfigyelése szerint „magyar nyelvű levelekben a 'patrónus' megszólítás viszonylag ritkán fordul elő, mégis sokkal gyakrabban, mint a 'kliens', amire alig-alig találunk példát”.⁹ A kérdés részletesebb elemzése bizonyítja, hogy a levélírók – attól függetlenül, hogy valóban a címzett kliensi hálózataihoz tartoztak-e, vagy csak törekedtek erre – a leveleket általában mint „*servus*”, „*Diener*”/„*Knecht*”, vagy „szolga” írták alá. Bár latinul általában „*clients*”-nek, németül „*Klient*”-nek határozták meg magukat, magyarul mégsem „kliens”-ként írták alá episztoláikat. Sokkal gyakrabban fordult elő, hogy más embereket neveztek „kliens”-nek.¹⁰ Egy a 19. század elejéről származó magyar–német leveleskönyv vizsgálata érdekes következtetésekhez vezet. Német mintaleveleket „*Diener*”-ként, magyar

17. Jahrhundert. In: Paravicini, Werner – Wettlaufer, Jörg (Hrsg.): *Vorbild, Austausch, Konkurrenz. Höfe und Residenzen in der gegenseitigen Wahrnehmung*. Ostfildern, 2010. (Residenzenforschung, 23) 137–155. A bécsi szász követ ugyanis nem egy levelét ezekkel a szavakkal zárta: „Itt, a császári udvarnál kevés újdonság történt, melyet fontos volna közölni.”

⁶ Fegyveres János Károlyi Antalnak, Pancsova [Pančova], 1789. jan. 15. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL); Családi levéltárak, P 398, Károlyi család levéltára, Missiles, 17588. sz.

⁷ Musil, Robert: *A tulajdonságok nélküli ember*. 1. köt. Budapest, 2013.

⁸ Stegman, Saskia: *Patronage and Service in the Republic of Letters: the Network of Theodorus Janssonius van Almeloveen (1687–1754)*. Amsterdam–Utrecht, 2005. 294–295.

⁹ Pál Judit: *Karrier a „tudatlanság földén” egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon*. Századok, 141. évf. (2007) 6. sz. 1409. Új könyvében Pál Judit (Vári András és Stephan Brakensiek társszerzőkkel együtt) mikrotörténeti megközelítésekkel elemzi a patronátust a Károlyi családi klientéla példáján.

¹⁰ Haller Sámuel báró például, akiről az alábbiakban még esik szó, Károlyi Ferenc grófhhoz címzett magyar nyelvű levelében beszámolt az „előbbi rekommandált kliensének” a regimentjébe való befogadásáról. Haller Sámuel Károlyi Ferencnek, Gyöngyös, 1759. aug. 4. MNL OL P 398. 25978. sz.

mintaleveleket pedig „szolga”-ként írtak alá, a patrónust magyarul „jőtevőnek”, németül pedig „Gönner”-nek nevezték. A „Klient” szó mindössze egyszer jelenik meg a leveleskönyv oldalain, a levél rendeltetésének megjelölésében: „[*Brief*] eines Klienten an einen hohen Gönner”, azaz „[Kliensi] levél egy befolyásos jőtevőnek”.¹¹ Feltehető, hogy a kor ismerte a „kliens” szót, és azt is, hogy milyen viszonyrendszert írt le, de az érintettek ritkán használták azt saját magukkal kapcsolatban, és akkor is inkább harmadik személyben.

Két nem egyenrangú személy közötti folyamatos levelezés biztos jele a patrónus–kliens viszonynak, bár ennek valódi természete több esetben észrevehetetlen marad, nem fejeződik ki evidens módon. A mai történészek rendelkezésére többnyire csak kliensi levelek állnak, mivel kevés patrónus őrizte meg saját leveleinek másolatát, alacsonyabb származású kliensek magánlevelezései pedig nem maradtak fenn. Nem ritkaság az sem, hogy egy évekig tartó viszony nyomaként csak egy-egy levél maradt fenn a lehetséges vagy tényleges kliens tollából. Ha egy ilyen írás inkább csak szolgálatok reményteli felkínálását tartalmazza, akkor további rekonstrukció nélkül nem lehet megállapítani, mennyire volt tartós a viszony, milyen előnye származott belőle a kliensnek, és mennyire volt hasznos vagy nélkülözhetetlen a patrónus számára.

Korabeli leveleskönyvek sora között mintákat, hogyan kell befolyásos emberektől anyagi segílyt vagy alkalmazást kérni, nem is beszélve arról, hogy a levélírás-gyakorlat hagyományosan szerepelt mind a jezsuiták, mind a piaristák tanterveiben. A 19. század elejére a készen kapott levélminták szorgalmas utánzása már oktatási rutinná vált a Habsburg Monarchia gimnáziumaiban, mert e nélkül a tudomány nélkül aligha lehetett sikeres pályafutást elképzelni. Werner Mihály pesti gimnazista 1802-ből származó iskolai füzetében, amelybe a házi-feladatokat írta, szerepel egy latin levélvázlat, amelynek a címe: „Köszöntő levél, avagy a kliens hálát ad a patrónusának, N. N. grófnak a pénzsegélyért, hogy tudjon majd iskolába járni”.¹² Hasonló tartalmú, bár sokkal egyszerűbb hangvételű az a magyar nyelvű levél, amely Jéger József 1803-ban kiadott leveleskönyvében jelent meg. A tanuló ebben azt kéri tutorától, hogy adjon neki 20 forintot, mivel nincs ruhája iskolába járni: „Kérem e’ végett kedves Bélt Atyámat, nékem hős [!] forintokat küldjön, és ugyan jó lenne, ha ezt a’ pénzt N. Kereskedőnél letenné, kinek jegyzésére azután, azt itten N. Urtól, kinek ügy-is köze vagyon nevezett N. Úrral, könnyedén felvehetem.”¹³

Mindazonáltal a koraújkori társadalomban léteztek íratlan kritériumok, melyek alapján egy „igazi” klienszt meg lehetett különböztetni azoktól, akik egy esetleges ismeretséget személyes kapcsolatként akartak feltüntetni. Például Bóth István, Károlyi Ferenc (1705–1758) gróf magántitkára így panaszkodott neki egy levelében: „Az tiszteteknek s cselédeknek jó harmóniáját írhatom, de hogy felőlem nem sok jót vélnek, tapasztalom, mert sugdosva beszélik azt, hogy Nagyságod felőlem semmit nem tud, és nem is kíván valamint felőlem halani, sőt csak magam gondolattayából jöttem Károlyban, ha Nagyságod legkisebbet akarva vélem, magával Táborban el vitt volna.”¹⁴ A fiatal kalandor Sauttersheim Ignác József azt állította kérelmében, hogy „minek utána különféle országokat beutaztam, ahol a kereskedelmi és kamarai tudományok elsajátításához nem kevés szorgalmat, alapvető fáradozást és rátermettséget mutattam, Ribics kamarai tanácsos mellé kerültem, hogy magamat gyakoroljam”. A Magyar Kamara pedig – a félreértések elkerülés végett – azonnal pontosítot-

¹¹ *Legújabb megbővített és megjobbított magyar és német levelező könyv*. Pest, 1815. 102.

¹² Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Quart. Lat. 2964. Exertitia correcta per diversos conscripta, fol. 113v. (a forrás nyelve latin).

¹³ József Jéger: *Magyar író deák a’ vagy külömbféle írásbeli feltételek*. Kassa, 1803. 30.

¹⁴ Bóth István Károlyi Ferencnek, Károly, 1758. nov. 19. MNL OL P 398. 8989. sz.

ta, hogy „Ribics tanácsos az elhunyt kamarai elnöktől, Königsseggtől¹⁵ az említett Sauttersheimet csak mint egyszerű gyakornokot kapta”,¹⁶ azaz a kérelmezőnek nincs joga Ribics nevét kihasználni.

A patrónus hiánya igen kellemetlen helyzetet jelentett. Ha valaki annak ellenére, hogy senki sem juttatta előbbre, mégis sikereket ért el, arról büszkén tett említést kérelmeiben. De voltak olyanok is, akiknek szembefordulása a pártfogók és pártfogoltak világával drámai következményekkel járt. Ilyen például Huber Ferenc (Franz) Magyar Kamarai járulnok esete. A tizenegy szolgálati évből (1750–1761) az első három alatt létszámfelettiként nem kapott semmilyen fizetést, utána többször adott be kérelmet magasabb beosztásért, de előljárói (saját állítása szerint) hét ízben preferáltak valaki mást Huber helyett, aki ezt patrónus hiányának tulajdonította. Amikor aztán egy számvevői állást ígértek neki, hirtelen meghalt, felesége szerint az évekig tartó sikertelenség miatti gyötrődések következtében.¹⁷

Segítségért és pártfogásért tekintélyes arisztokratákhoz szoktak fordulni, azokhoz, akik több hatalmi pozíciót is betöltöttek. Ilyen volt például Nádasdy Ferenc (1708–1783) gróf, aki egyszerre volt horvát bán, Fejér vármegye örökös főispánja és egy gyalogezred birtokosa. Nem véletlen, hogy Sermage Péter (1723–1771) gróf özvegye, Mária Anna (született Draskovich, 1723–1782) grófnő 1771. április 26-án a férje halálát követő órákban Nádasdy Ferenchez folyamodott: „Mivel elveszítettem a férjemet – írta a nő –, akiben az édesapát láttam, a gyermekeim pedig elveszítették egyik szülőjüket, nem marad más nekem, mint az, amit férjem a halálos ágyán örökül hagyott: őexcellenciájában nem rokont, hanem apát és pártfogót látni.” Két nap múlva a vigasztalan özvegy már arra kérte rokonát, hogy ruházza Péter fiára azt a bírói tisztséget, amelyet elhunyt férje töltött be.¹⁸

Mivel a katonai egyenruha mindig is vonzotta a fiatal kisnemeseket, ők maguk vagy rokonaik gyakran folyamodtak levélben az ezredek tulajdonosaihoz gyorsabb, sikeresebb vagy látványosabb előléptetés reményében. Fronius Kristóf hadnagy így kérte Károlyi Antal gróftól: „Tábornok úr és csapatvezető von Blovsky kérte, hogy arról tegyem a jelentést, hogy testileg erős, szükséges tudományokban járatos és kitűnően neveltetett unokaöccse, von Grathy úr bizonyos rátermettséget mutat a katonai pályához, és megkérte a nagybátyát, hogy válassza neki az ezredet, ahol kadétként kezdhesen szolgálni, és miután ő az ő excellenciája ezredében különösen bízik, annál inkább, hogy ott törzstisztként szolgált, arról a kegyelemről folyamodik, hogy az unokaöccse is oda kerüljön.”¹⁹ Károlyi, még mielőtt a Magyar Nemesi Testőrség főkapitánya is lett, főispáni méltósága révén is befolyást gyakorolt a testőrök kiválasztására, ezért számos nemes ifjú címzett hozzá kérelmet. Kiss János testőr-főhadnagy így könyörgött egy levelében: „Méltóztassék Excellenciád szívére venni keserves állapotomat [...] én szegény fejem megnyomorodtam, és nincsen kihez folyamodjam, lova-

¹⁵ Königsseg-Erps Károly Ferdinand (1696–1759) grófról van szó.

¹⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Wien (a továbbiakban: ÖStA); Allgemeines Verwaltungs-, Finanz und Hofkammerarchiv (a továbbiakban: FHKA), Hofffinanz Ungarn (a továbbiakban: HFU), Fasz. r. Nr. 896, 1760. ápr. 10., fol. 192r, 193 r. Hogy a fent említett Sauttersheim mennyire tapasztalt „polgára” volt mind a „*respublica litteraria*”-nak, mind a „*respublica clientium*”-nak, bizonyítja az a tény is, hogy levelezésben állt Jean-Jacques Rousseau-val. Lásd: Rácz Lajos: *Rousseau és Sauttersheim*. Budapest, 1913. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXII. köt. 6. sz.)

¹⁷ ÖStA, FHKA, HFU, Fasz. r. Nr. 897, 1760. május 14., 244r; Fasz. r. Nr. 925, 1762. szept. 9., fol. 190r-v.

¹⁸ Sermage Maria Anna Nádasdy Ferencnek, Zágráb, 1771. ápr. 26., 28. MNL OL P 507. Családi levéltárak, Nádasdy család, B. X, Nádasdy Ferenc horvát bánhoz címzett levelek, 41. cs., 656. sz. (a forrás nyelve latin).

¹⁹ Fronius Kristóf Károlyi Antalnak, Kassa, 1790. márc. 27. MNL OL P 398, 19022 sz.

im sincsenek; nagy alázatossággal azért folyamodom Excellenciád, engemet, legalázatosabb szegény cliensét patrociniuma alá venni, és engemet ezen mostani kezemre égett nagy nyomorúságom valamivel Istenért segíteni.”²⁰

Az egyházi hivatásra pályázók befolyásos klerikusok pártfogását keresték. Fandly József (Joseph) például, aki állást remélt gróf Zichy Ferenc (1701–1783) győri püspöktől, így folyamodott hozzá egy latin nyelvű levélben: „Mivel úgy vélem, hogy velem alig történhet valami szerencsésebb, mint hogy ha Te, tekintetes gróf úr, becsületednek szánnám a jogi tudásomon alapuló fáradságaimat, és így dicsérném az erőteljes patrónus clientéláját, ne csodálkozz, hogy Hozzád fordulok kéréssel.”²¹ Továbbá található Zichy Ferenc magánlevéltárában egy levél egy bizonyos Lampl Mátyás József (Matthias Joseph) aláírásával. Lampl, miután megtudta, hogy Sopronban új káptalant alapítanak, kérte a püspököt, hogy öccse, Károly (Carl) kapjon ott egy kanonoki posztot. „Ha az a tizennyolc év, amely alatt ő a lelkek megmentésének szolgálatában állt, nem lenne elég, vegye figyelembe azt a harmincnyolc évet, amelyet az édesapám az ön excellenciájának szolgálatában töltött.”²² A kinevezéshez a család annak reményét is fűzte, hogy ezáltal lehetőség nyílik a két évtizede már a püspök szolgálatában álló harmadik testvér, György gyermekeinek iskoláztatására. Az atyai gondoskodásra történő utalás, „amelyet eddig sohasem tagadt meg”, elegendő bizonyíték lehet arra nézve, hogy a Lampl családot régi, talán több generációs kliensi kapcsolat fűzte a Zichykhöz.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a vármegyék is kollektív patrónusként tevékenykedtek. A vármegyei közgyűlések ajánlóleveleket adtak ki a nemesi ifjaknak, akik királyi ösztöndíjakért versenyeztek, vagy testőrségben akartak szolgálni, gondoskodtak az árvák oktatásáról, és segítettek nekik pályájuk kezdetén. Arról, hogy a patronátus hálózatai a nemesi vármegyétől a császári-királyi hadseregig is elértek, Esterházy Imre gróf Károlyi Antal grófhhoz írt levele tanúskodik. Károlyi azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy vegyen fel egy nemes ifjút a lovasezredébe kadétnak. A dolog lehetetlennek bizonyult, „mivel azon kívül is az többi kadetek között a regimentemnél öt vármegyebeli viceispán uraknak az fiai nálam mint kadetek szolgálnak”²³ – válaszolta Esterházy.

Az írásom címéül választott idézet Vass Mihálynak (?–1789), a Magyar Királyi Kancellária tanácsosának és regisztrátorának leveléből származik. Vass a Heves megyei Gyöngyösön született az akkori városbíró és adószedő családjában, feltehetően 1710 és 1715 között. Arra nézve, hogy hol végezte tanulmányait, nincs adatunk, de minden valószínűség szerint rendelkezett egyetemi végzettséggel, mivel az 1741-ben kelt nemesi oklevél említi, hogy „a politikai tudományok iránt érdeklődve, ezekben annyira haladott, hogy 1734-ben a Magyar Királyi Kancelláriában jegyzőként alkalmazták”.²⁴ Azt sem lehet tudni, milyen körülmények között ismerkedett meg Batthyány Lajos (1696–1765) gróffal, az akkori magyar kancellárral (későbbi nádorral), de egyik hozzá intézett levelében Vass megemlítette, hogy az ő

²⁰ Kiss János Károlyi Antalnak, Bécs, 1778. márc. 16. MNL OL P 398, 39705. sz.

²¹ Fandly József Zichy Ferencnek, Homonna, 1749. szept. 20. MNL OL P 707. Családi levéltárak, Zichy család levéltára. Zichy Ferenc, győri püspökhöz címzett levelek, 553. cs., 14430. sz. (a forrás nyelve latin).

²² Lampl Mátyás József Zichy Ferencnek, Bécs, 1778. dec. 28. MNL OL P 707. 552. cs., 14606. sz. (a forrás nyelve latin).

²³ Esterházy Imre Károlyi Antalnak, Vidavac, 1790. márc. 27. MNL OL P 398. 16734 sz.

²⁴ MNL OL A 57, Magyar Királyi Kancellária Levéltára, Királyi Könyvek (a továbbiakban: A 57), 38. köt. 27. l. (a forrás nyelve latin).

kegyelmessége által jutott a kancelláriába.²⁵ Előljárója segítségével 1746-ban megpróbálta megszerezni a Debreceni Táblánál megüresedett jegyzői állást: „Alázatosan könyörgök excellenciádnak, méltóztassék eddig is bőven tapasztalt kegyelmességét hozzám mutatni, és méltóságos gróf Pálffy Miklós úrnak ő excellenciájának írandó első levelében érdemetlen személyemről is kegyesen emlékezetet tenni [...] oly bizodalommal vagyok, hogy igen rövid idő alatt azon funkciónak végben vitelére magamat alkalmatossá tenném.”²⁶ Elképzelhető, hogy több kísérletet is tett rá, hogy egy másik, tekintélyesebb állást szerezzen magának, de végül is félszázadig szolgált a kancellárián, és 1784-ben – egy gutaütés következtében – a regisztrátori pozícióból ment az úgynevezett *jubilacioba*, azaz tiszteletbeli nyugdíjba teljes fizetése megtartásával.²⁷ A császárvárosban dolgozó Vass, aki jól kiismerte magát a hatalmi viszonyokban, hamar nélkülözhetetlenné vált a vidéken tartózkodó főurak számára. A Batthyányak, Brunszvikok, Dessewffyek, Hallerek, Károlyiak családí levéltárai több levelet őrzik, amelyekben beszámolt kisebb-nagyobb megbízások teljesítéséről, kéréseket fogalmazott meg részletesen, és felsorolta a bécsi híreket és pletykákat.²⁸

Vass Mihály szakmai feladataihoz hozzátartozott ugyan a latin és német nyelvtudás, a leveleit azonban kizárólag magyarul írta. A 18. századi Magyarországon a kliensek patrónusaikkal általában latinul, németül vagy magyarul leveleztek, s a nyelvválasztás sokat elárul mind a levél írójáról, mind címzettjéről. A nyelvi preferenciákat többek között a levélíró nyelvtudása határozta meg, illetve korlátozta. Így vidéken felnőtt és kevésbé iskolázott magyar testőrök gyakran grammatikailag és stilisztikailag rossz magyar nyelven kértek segélypénzt vagy pártfogást az ismerős magyar főuraktól. Németajkú, polgári származású *hungarusok*, akik nem rendelkeztek magyar nyelvtudással, németül és latinul kommunikáltak patrónusaikkal. Azok, akik valamelyik hivatalnál kerestek állást, vagy egy főúrnál magántitkárként kívántak szolgálni, inkább a latin nyelvet választották, mivel ezúton bizonyíthaták, hogy alkalmasak a királyság hivatalos nyelvének ismeretét megkövetelő pozíció betöltésére. Az 18. század második felétől kezdve a német nyelv használata vált általánossá, mely nemcsak a gazdasági és pénzügyi életben lett szinte nélkülözhetetlen, hanem hivatal-

²⁵ Vass Mihály Batthyányi Lajosnak, Bécs, 1746. júl. 2. MNL OL P 1314, Családi levéltárak, Batthyányi család, Missiles, 18–19. század (a továbbiakban: P 1314), 104712. sz.

²⁶ Uo.

²⁷ Berndt Wunder német történész szerint a *jubilacio* abban alapvetően különbözött a nyugdíjazástól, hogy az ily módon „nyugdíjaztatott” hivatalnok formailag élete utolsó napjáig személyzeti állományban maradt, azaz nem nyugdíjat, hanem mindvégig fizetést kapott. Wunder, Berndt: *Die Institutionalisierung der Invaliden-, Alter- und Hinterbliebenenversorgung der Staatsbediensteten in Österreich (1748–1790)*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Jg. 92. (1984) No. 3-4. 404. Fallenbüchl Zoltán, aki a magyar viszonyokat vizsgálta részletesen, annyit ír, hogy a fogalom alatt a teljes fizetéssel nyugállományba történő helyezést kell érteni. Fallenbüchl Zoltán: *A nyugdíj – a kegytől jogig*. Korall. Társadalomtörténeti folyóirat, 11–12. (2003) 36.

²⁸ Vass Mihály levelei, hasonlóképpen más kliensek szövegeihez, értékes életrajzi adatokat tartalmaznak. Ezek gazdagíthatják, néha korrigálhatják a történészek által használt életrajzi lexikonok adatait is. Vári András és Pál Judit például nemrég megjelent könyvükben azt feltételezik (nem ismerve Klobusiczky Antalnak Károlyi Antal grófhhoz címzett leveleit), hogy a jelen cikk szerzője nem tudott különbséget tenni két Klobusiczky Antal között. (Lásd: Vári, András – Pál, Judit – Brakensiek, Stephan: *Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert*. Wien–Köln–Graz, 2014. 186.) Az említett levelek tanulmányozása azonban arra a következtetésre vezet, hogy Szinyei József tévesen vezet közli mind a két Klobusiczky Antal életrajzi adatait (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>), ami a Károlyi Antalhoz címzett levelekből evidens módon kiderül. MNL OL P 398. 40054-40081. sz.

noki kinevezések esetében is kétségtelen előnyt jelentett a bécsi udvar szemében. A címzett személye is szerepet játszott a nyelv megválasztásában: az udvarhoz közel álló, Habsburg-barát mágánásokhoz inkább németül írtak. Vass Mihály esetében a magyar nyelv használata talán baráti érzelmekkel²⁹ színezett kapcsolatra utal.

A levelek stílusa alapján megállapítható, hogy Vass jól alkalmazta a Ciceróra visszavezethető levélkompozíciót,³⁰ amelyet még az iskolában tanult, vagy korabeli (gyakran kézíratos) leveleskönyvekből, vagy mintalevél-gyűjteményekből sajátított el.³¹ Az uralkodóhoz vagy a hatóságokhoz címzett kérelmeket gyakran egy tapasztalt udvari ágens vagy írnok segítségével fogalmazták, amiről a levél túlfeloldalán tettek említést.³² A patrónushoz intézett magánleveleket viszont a kliensek általában maguk írták. Vass Mihály, akinél a levélírás a szakmai feladatok körébe tartozott, jól ki tudta fejezni saját egyéniségét és gondolatait a mintalevelek merev sablonjainak keretében is. Stilisztikailag tökéletesen fogalmazott levelei jól jellemzik szellemi horizontját, és nem utolsósorban humorérzékére is vallanak.

A kliensi levelek leggyakoribb témája a segélynyújtás kérése volt, legyen az állásszerzés, pénzkölcsönzés, gyermekek iskoláztatása vagy más hasonló ügy. A kliens a segítség fejében a patrónus rendelkezésére állt kisebb-nagyobb megbízások teljesítésére.³³ Franz Mauelshausen német történész szerint a „*respublica literaria*”-ban a tudósok között folytatott levelezést teljes joggal lehet a „bizalom hálózatá”-nak nevezni.³⁴ A patrónus és kliens közötti viszony szintén kölcsönös bizalmon alapult: katonatisztek az ezredtulajdonoshoz, köztisztviselők az előjárójukhoz intézett leveleikben fiúi őszinteséggel számoltak be köznapi gondjaikról, titkos reményeikről és elvárásaikról. Vass Mihály levelei alapján megtudhatjuk, hogyan működött ez a rendszer, milyen esetekben számíthatott arra a patrónus, miben segíthetett, milyen jutalmakkal honorálhatta a hűséges szolgálatot.

Ez a rendszer természetesen nem volt mentes a céltudatos önreprezentációtól sem, ami tükröződött a kor leggyakoribb toposzainak megjelenésében. Egy mintaszerű kliens állandóan hűségét emlegette, időről időre panaszkodott szegénységére, és demonstrálta arra való buzgóságát, hogy hírekkel lássa el a társadalmi patrónust. A ranglétra alsó lépcsőfokain álló klienseknek épp a hírek közlése adott lehetőséget arra, hogy növeljék szimbolikus tőküket pártfogóik szemében. Vass Mihály elkötelezettsége, hogy más hasznos szolgálatok mellett különböző hírekkel színeze leveleit, arra enged következtetni, hogy a levélműfaj a kliens–patrónus viszony fontos kommunikációs eszközévé vált a korai magyarországi Magyarországon.

²⁹ Fallenbüchl Zoltán szintén baráti érzelmeknek tulajdonította a magyar nyelv használatát a hazafias meggyőződéséről ismert Grassalkovics Antal gróf levelezésében. Fallenbüchl Zoltán: *Grassalkovich Antal*. Gödöllő, 1996. 15.

³⁰ Hopp Lajos: *A magyar levélműfaj történetéből*. In: Szauder József – Tarnai Andor (szerk.): *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok*. Budapest, 1974. 501–567.; Balogh József – Tóth László: *Bevezető két szólamra*. In: Balogh József – Tóth László (szerk.); H. Balázs Éva (kiadó): *Magyar leveleskönyv*. 1. köt. Budapest, [2001] 13–14.

³¹ Stegeman: *Patronage*, 301–303.

³² Khavanova, Olga: *A kérelemírás mestersége és hivatalnoki pályafutások a XVIII. századi Habsburg Monarchiában*. *Századok*, 142. évf. (2008) 5 sz. 1253–1254.

³³ Stegeman: *Patronage*, 208–213.

³⁴ Mauelshagen, Franz: *Netzwerke des Vertrauens. Gelehrten Korrespondenzen und wissenschaftlichen Austausch in der Frühen Neuzeit*. In: Frevort, Ute (Hrsg.): *Vertrauen. Historische Annäherungen*. Göttingen, 2003. 119.

A Vass által keltezett levelek leggazdagabb gyűjteménye az 1749 és 1777 között írt 60 darab episztola, amelyet Haller Sámuel báróhoz³⁵ intézett. Ezekből, ahogyan a más főurakkal fenntartott kliensi viszonyra utaló levelekből is, arra következtethetünk, hogy a mágnások hivatalosan alkalmazott bécsi ágensei mellett Vass az ágenshez hasonló szerepet és hatáskört vállalt. Haller tábornok számára például Bécsben rendelt bútorokat és ruhákat, a kancelláriai levéltárban őrzött okleveleket keresett ki, segített gabonája és borai árusításában, közvetített pénze befektetésében vagy telkek eladásában, különböző állásokra és megbízásokra alkalmas embereket ajánlott. Mindezekről részletes, magyar nyelven írt és mulatságos kommentárokkal ellátott leveleiben számolt be. Más pártfogóival szemben Hallerhez nemcsak hagyományos kliensi hűség kötötte, hanem az is, hogy mindketten Heves vármegyéből származtak. A Bécsben tartózkodó hivatalnok honvágyára a következő, Haller báróhoz intézett sorok utalnak: „Ha bő szüretje lesz excellenciádnak, méltóztassék számomra is egy kis hordócska Visontai bort szüretelni, hogy mégis részes lehessen az született földem tájára való borban, meddig a föld hátán járok.”³⁶

Vass Mihály leveleit olvasva a távoli Gyöngyösön élő Haller báró a pezsgő bécsi élet sürűjében érezhette magát. A hírek részletes közlésének kétféle funkciója volt: egyrészt be kellett számolni a kapott feladatokról, másrészt olyan információkkal kellett ellátni a pártfogót, amelyek új megbízásokhoz és ezáltal új kegyelmekhez vezethetnek. A hírek jó része az udvarnál, a hivatali apparátusban és a hadseregben történt kinevezésekről szól.³⁷ 1772 januárjában például így informálta Hallert: „Gróf Döry *baro regni* lett Balassa Pál helyében, és gróf Csáki János *agazonum magister*, Neograd vármegye főispán [róf] Batthyány József – Imrének fia, elválík, ki lesz Ungvár vármegye főispán báró Vécsey után.”³⁸ Mivel a királyi rendeleteket a Magyar Kancelláriában készítették, Vass leveleiből a tábornok pontosan tudta, melyik főispáni hivatal vagy püspöki szék szabadult fel, kik a jelöltek, és kit neveztek ki. Vass számára mint Haller báró kliense számára nem volt közömbös patrónusának társadalmi státusza és rendi tekintélye, ezért egyik alkalommal arra buzdította, hogy jelöltesse magát a máramarosi főispánválasztáson, máskor pedig azt óhajtotta, hogy minden áron jelenjen meg a Pozsonyba összehívott országgyűlésen.

Vass informálta továbbá Hallert az uralkodóházzal és a bécsi udvarral kapcsolatos olyan eseményekről, mint akár az uralkodónő egészsége, főhercegek vagy főhercegnők születése, főurak esküvője, halála, betegségei. 1773 januárjában például a következőket írta: „Tegnap méltóságos kancelláriusunk ő excellenciája kisasszonyát [Esterházy Eleonórárt] az ifjú gróf [Ferenc] Nizckyvel copulálta az ide való kardinális Migazzi, hogy ha idejében járt

³⁵ Vass Mihály nem az egyetlen kliense és informátora volt Haller Sámuelnek. Vasshoz hasonlóan a Pozsonyban élő és a Magyar Királyi Helytartótanácsnál dolgozó Gosztonyi István is rendszeresen beszámolt neki a Magyar Királyság adminisztratív fővárosában történt, említésreméltó eseményekről, teljesített megbízásokat, és kért kegyességeket. Lásd: MNL OL P 527. Családi levéltárak, Orczy család levéltára, Missiles II, Correspondentia familiaris et oeconomica Samuelis Haller, 16. cs., Gosztonyi István levelei, 1752–1771.

³⁶ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1765. okt. 29. MNL OL P 527. 18. cs., Vass Mihály levelei, 1749–1777.

³⁷ A Bécsben tartózkodó magyar testőrök például hasonló módon keresték Károlyi Antal gróf kegyeit. Gáspár József hadnagy – hosszú és körülményes pénzkérés után – a következőkről számolt be az utóiratban: „Újságul írhatom kedves uram atyámnak, [hogy] Feldmarschall gróf Leopold Pálffy resignált tőlünk, helyében succedált gróf Esterházy Miklós, az, ki követül volt Muszkánál, szegény Demjen Ágens Uram meghalalozását is írhatom.” Gáspár József Károlyi Antalnak, Bécs, 1762. jún. 8. MNL OL P 398. 19379. sz.

³⁸ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1772. jan. 7. MNL OL P 527. 18. cs. Vass Mihály levelei.

volna az említett gróf Haller, okvetlenül elnyerte volna, kinek magam is inkább akartam volna, mert rendes gróf kisasszony és jó nevelt.”³⁹ A császárvárosban éppen divatos dolgokról sohasem feledkezett meg: Haller báró kérésére például érdeklődött Friedrich Anton Mesmer (1734–1815) híres doktornál, vajon a gutaitésben fekvő Berényi grófnőt lehet-e kezelni mágnességgel.⁴⁰

Nem hagyott említés nélkül olyan eseményeket sem, mint tűzvész, árvíz vagy földrengés. Ezért a levelei leginkább a *Wienerisches Diarium*ra hasonlítottak: „27a praeteriti itten alkalmas földindulást érzettünk reggel három óra előtt, de minden kár nélkül, hanem Németújhelyben s táján sok erős épületek megrepedeztek.” Vass a bécsi életről szóló beszámolókat hallatlan iróniával színezte: „Szinte mai napon vége lévén az Farsangnak, itten sokaknak a kórság gyöttri az erszényeket, kik csak hogy vigadhattak, kéntelenek voltak arany órájukat, tabak piksziseket, és egyéb drága portékájukat zálogban vetni, azért még vakarják a fejeket.”⁴¹ Mikor pedig alig történt valami említést érdemlő esemény, így írt: „Most semmi olyas új hírrel nem udvarolhatok. Felsőleges császáruk még most is oda múlat Franciaországban.”⁴²

Vass széles ismeretési körrel rendelkezett, ezért mindenki másnál jobban tudott megfelelő embereket ajánlani különböző funkciókra és megbízásokra. Fölösleges említeni, hogy a történetírás az utóbbi évtizedekben inkább pozitívan értékeli a patrónus–kliens viszonyokat: nem korrupciót és nepotizmust, hanem a korajújkori közigazgatás, sőt társadalmi viszonyok egyik alkotórészét látja abban.⁴³ Egy olyan társadalmi rendszerben, amelyben még sem a nemzeti oktatási rendszer, sem az ezzel együtt járó végzettséget igazoló szabvány diplomák nem léteztek, a köz- vagy magánhivatalok betöltése lehetetlen lett volna a szerteágazó kliensi hálózatok nélkül. A közvetítő vagy „bróker”-szerep⁴⁴ azt jelentette, hogy a kliens meritokrácia és nepotizmus között lavírozva az ismerősei közül csak rátermetteket ajánljon.⁴⁵ Az ő renoméja is attól függött, hogy a kiszemelt jelölt szakmailag alkalmas volt-e a kívánt funkcióra.

Vass Mihály az ilyen megbízásokat komolyan vette, hiszen az általa javasolt ember alkalmazása esetén az ő kliensévé válhatott, a hálás főúr pedig „új gráciákkal” tartozott az ügyes hivatalnoknak. Egyik alkalommal ezekkel a szavakkal dicsérte Kiss Istvánt, aki a bécsi Mérnöki Akadémián végzett: „Igazán iratom felőle excellenciádnak, hogy jó maga viselő, szép kvalitású és rendes ifjú [...] magyar szót törve, franciát meglehetősen, és deákat, németet pedig legjobban tudja.”⁴⁶ Egyik későbbi levelében megemlíti, hogy Kiss testvére

³⁹ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs 1773. jan. 5. MNL OL P 527. 18. cs. Vass Mihály levelei.

⁴⁰ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1775. jan. 17. MNL OL P 527. 18. cs. Vass Mihály levelei.

⁴¹ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1777. febr. 11. MNL OL P 527. 18. cs. Vass Mihály levelei.

⁴² Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1777. máj. 9. MNL OL P 527. 18. cs. Vass Mihály levelei.

⁴³ Droste, Heiko: *Patronage in der Frühen Neuzeit – Institution und Kulturform*. Zeitschrift für Historische Forschung, Jg. 30 (2003) 569–571. Vö. Pál Judit: *Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején*. Korall, 42. (2010) 179–205.

⁴⁴ Kettering, Sharon: *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford – New York, 1986. 40–67.

⁴⁵ Fischer, Wolfram: *Rekrutierung und Ausbildung von Personal für den modernen Staat. Beamte, Offiziere und Techniker in England, Frankreich und Preußen in der frühen Neuzeit*. In: Koselleck, Reinhard (Hrsg.): *Studien zum Beginn der modernen Welt*. Stuttgart, 1977. 194–217.; Hengeger, Mark: *Amtsträger als Klienten und Patrone? Anmerkungen zu einem Forschungskonzept*. In: Brakensiek, Stefan (Hrsg.): *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*. Köln–Weimar–Wien, 2005. 45–76.

⁴⁶ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1771. szept. 3. MNL OL P 527. Vass Mihály levelei.

Haller báró ezredében szolgált. Egy másik alkalommal pedig kénytelen volt a következőket írni: „Szekretáriusnak való jó ifjat [!] itt oly hamar nem találni, mert valamire való ifjú itt nem tartózkodik, mindazonáltal ha fog találkozni, azonnal mégis jelentem alázatosan excellenciádnak.”⁴⁷

Abban a társadalmi értékrendszerben, amelyben a szülői érdemek a gyermekek jövőendő pályájának alapját és kiindulópontját jelentették, természetes volt, hogy az apák a pártfogási rendszert arra használták, hogy felnőtt fiaik boldogulását elősegítsék. Vass Mihály sem feledkezett meg saját fiairól. Több kismemesi családhoz hasonlóan nagyobbik fia, Pál a hivatalnoki karriert választotta, a másodszülött Mihály pedig katonai pályára lépett. A nagyszombati egyetemen folytatott tanulmányok után Vass Pál egy évig a nyitrai főispán mellett szerzett köztisztviselői tapasztalatokat, ezután édesapja jó ismerőse, Brunszvik Antal (1709–1780) helytartótanácsi tanácsos vezetése alatt az úrbéri reform végrehajtását végezte több magyar vármegyében, majd Ürményi Józsefnél (1741–1825) az ítélmesteri hivatalban tevékenykedett, végül 1775-ben az édesapja közbenjárására Bécsbe került a Magyar Királyi Kancelláriához.⁴⁸

Az ifjabb Vass Mihály mindenáron huszár akart lenni, ezért nem Haller Sámuel báró gyalogezredébe, hanem Almássy Ignác lovasezredébe került. A gondoskodó apa így kérte Haller bárót: „Méltóztassék excellenciád kegyesen atyai tanítást neki adni, miképpen viselje magát a noviatásban [...] Gráciául véssen, ha excellenciád méltóztatik Stössel házhoz is elküldeni, leginkább pedig méltóságos báró Balassáné asszonyom ő nagysága udvarlására.”⁴⁹ A huszárezredben szolgáló fiatal katonatiszt édesapja patrónusától gyakran kapott ajándékba lovakat, felszerelést hozzájuk, és nem utolsósorban az ősei szülőföldjén termelt egri borokat. Az 1775-re már hadnagyi rangot elért fiatalember időről időre meglátogatta családját jótevőjét Gyöngyösön.

Vass Mihály két kisebbik fiáról annyit tudunk, hogy az 1770-es években a nagyszombati nemesi konviktusokban tanultak, és az egyiket 1777-ben felvették a budai Terézia Akadémiára.⁵⁰ Többszöri pályázás ellenére sem sikerült azonban egyik fiát sem elhelyeznie az előkelő bécsi jezsuita kollégiumban, a Theresianumban,⁵¹ de az ott tanuló magyar nemesekről az apjuk kérésére állandóan gondoskodott. Erről tesznek tanúbizonyságot a Dessew-

⁴⁷ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1767. okt. 27. MNL OL P 527. Vass Mihály levelei.

⁴⁸ MNL OL A 39, Magyar Királyi Kancellária levéltára, Acta generalia, 5352/1774. Egy évig fizetés nélküli gyakornok volt, 1776-ban kancellista lett évi 400 ft. fizetéssel, 1782-ben 600 ft-ra emelték fel az illetményét. 1783-ban távozott („*valedixit*”), és további sorsáról nincs adatunk. Lásd: MNL OL A 79. Magyar Királyi Kancellária levéltára, Index individuorum Camcellariae Regiae Hungaricae Aulicae.

⁴⁹ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1768. júl. 3. MNL OL P 527. Vass Mihály levelei.

⁵⁰ 1777-ben a *Ratio educationis* néven ismert tanterv bevezetésének eredményeképpen Nagyszombatból Budára költöztették az ország egyetlen egyetemét, és itt alapították meg az első magyarországi nemesi Terézia Akadémiát is. Ennek belső rendszere a bécsi Teréziánumban szerzett tapasztalatokon alapult, de ambiciózusan törekedett annak fényét felülmúlni. A tantervek tekintetében az oktatás össze volt hangolva az egyetemével, de az akadémia szervezetenként elkülönült a nem nemesek előtt nyitott egyetemétől, ami (többek között az ún. nemesi gyakorlatok – tánc vagy vívás – tanítása által) erősítette a növendékekben a rendi kiváltságtudat érzését. Ezt a projektet, bár rövidéletű (1777–1784) vállalkozásnak bizonyult, teljes joggal lehet a felvilágosult abszolútizmus egyik leghaladóbb kezdeményezésének tekinteni, hiszen a felvilágosodás jelszavai érvényesültek a tanintézmény elméleti, illetve szervezeti elveiben.

⁵¹ MNL OL A 34. Magyar Királyi Kancellária levéltára, Conceptus referadarum, 205/1762.

ffy Sámuelhez (1711–1776)⁵² és Brunszvik Antalhoz írt levelei. Az ügyes hivatalnok pénzt adott kölcsön, ruhákat rendelt, borokat és kávékat szállított, betegség esetén mindent megtett, hogy az ifjú meggyógyuljon, ha pedig honvágyuk volt, vigasztalta a szülői háztól távol lévő úrfikat. 1755 januárjában például így számolt be a Cserneken tartózkodó Dessewffy Sámuelnek: „Még az ünnepek előtt kint voltam a Theresianumban csupán az úrfinak⁵³ látogatására, mint hogy pater rectortól vagy nem mert, vagy nem akart kérni szükségére való költséget, engemet requirálván, adtam négy körmöci aranyat, két font kávé, és két font nádmézét is küldöttem ki, mivel panaszolkodott, hogy az ausztriai bort nem ihatja.”⁵⁴

A pártfogóihoz írt levelei árnyalják azt a képet, amelyet Vass Mihály a királynőnek beadott kérvényeiben saját helyzetéről festett. Ezekben a korszellemhez híven állandóan a szegénységet, elégtelen fizetését, a számos gyermeke nevelésével kapcsolatos költségeket emlegeti. Még ha mindez igaz lett volna is, semmiképpen nem lehetett őt szegénynek nevezni. A gyöngyösi polgárnak, aki közben magyar nemessé vált, kis kúriája volt a Moson vármegyei Nezsiderben (a burgenlandi Neusiedl-am-Seeben). Amikor a mosonmagyaróvári uradalom a Magyar Kamarához került, komolyan gondolkodott azon, hogy eladja birtokát, és vegyen magának egy másikat szülőföldjén, Gyöngyös környékén. Így írt Hallernek: „Ha excellenciádnak volna olysaj jószágga, amely nem volna oly szükséges, és távolléte miatt excellenciád élélhetne nála nélkül, méltóztatnék nékem zálogban engedni bizonyos Eszten-dőkre, örömet egynéhány ezer forintot megadnék excellenciádnak.”⁵⁵ Egyszer már meg is szerezte a királyi engedélyt, hogy birtokot vásároljon, „a gyöngyösi volt jezsuiták csekély jószágocskáját”. Mivel azonban „felette és mód nélkül sokra aestimálta az Felső Magyar Kamara”, végül lemondott róla. Döntését a következőképpen magyarázta: „Isten mentsen meg, hogy nyakamra oly nagy adósságot vegyek, és szegén gyermekeimnek oly terhes örökséget hagyjak.”⁵⁶

A „kliensi köztársaság” egyik „polgára”, Vass Mihály – más alacsonyabb származású kortársaihoz hasonlóan – kiválóan elsajátította és használta a hírek közvetítésének mesteriségét. A hírekkel és hasznos információkkal mint valamiféle valutával fizette vissza pártfogóinak kegyelmességüket. Hogy milyen alkalmas hivatalnok volt, azt az a ritka gesztus tanúsítja, hogy nyugdíjaztatása alkalmából II. József császártól egy aranyérmét és láncot kapott.⁵⁷ Szakmai alkalmassága mellett ez is fontos tényezője volt annak, hogy képes volt bekerülni és beilleszkedni a rendi társadalomba. Mindennek eredményeképpen gyermekei már kisenemesekként kezdhették saját pályafutásukat.

⁵² A család történetét lásd: Éble Gábor: *Csernekei és tarkeői Dessewffy család: genealógiai tanulmány*. Budapest, 1903.

⁵³ Itt Dessewffy Sámuel fiáról, Dessewffy Istvánról (1736–1785) van szó, aki 1754 és 1756 között a bécsi Theresianumban tanult. Magyar köznemesként fölveették, de (az édesapja révén) már báróként távozott a császárvárosból. Lásd: Khavanova, Olga: *Egy magyar úrfi a bécsi Tereziánumban. Dessewffy István szellemi világa és mindennapi gondjai*. In: Krász Lilla – Oborni Teréz (szerk.): *Redite ad cor. Tanulmányol Sahin-Tóth Péter emlékére*. Budapest, 2008. 387–394.

⁵⁴ Vass Mihály Dessewffy Sámuelhez, Bécs, 1755. jan. 21. MNL OL P 91. Családi levéltárak, Dessewffy család levéltára, Missiles, 6. cs., Vass Mihály levelei, 1753–1772.

⁵⁵ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1768. okt. 7. MNL OL P 527. Vass Mihály levelei.

⁵⁶ Vass Mihály Haller Sámuelnek, Bécs, 1775. marc. 31. MNL OL P 527. Vass Mihály levelei.

⁵⁷ MNL OL. A 39. 8481/1784.

OLGA KHAVANOVA

“I cannot court you with other news now...” Themes and topoi of the clients’ letters in eighteenth-century Hungary

The best known symbolic republic in early-modern Europe was “respublica litteraria”, a self-regulating corporation of learned and erudite men beyond political and often also confessional borders. Its “citizens” were communicating through exchange of letters. In early-modern Hungary, just like in other countries, one can define a network of aristocratic patrons and their noble and/or common clients as a republic, or “respublica clientium”. The present paper consists of two parts: the first deals with the most typical features of epistolary communication between patrons and clients with special attention to their regularity, their compliance with stylistic rules known from widely circulating sample letters and the choice of language. Furthermore, most typical patron addressees, such as secular and ecclesiastic dignitaries, military commanders, counties as collective patrons are also discussed. In the second part, the career of a typical first-generation Hungarian nobleman, Mihály Vass is presented through the prism of his letters to aristocratic patrons (whose family archives are now depositories of Vass’ and other minor clients’ letters). The conclusion could be drawn that clients’ letters explored in the context of patronage networks help to reconstruct both single biographies and the discursive features of early modern societies.